

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1450039

**KADIN KOOPERATİFLERİNE BETİMSSEL BİR YAKLAŞIM:
ŞIRNAK KADIN ELİ ÜRETİM VE İŞLETME KOOPERATİFİ**

Dr. Öğr. Üyesi Dicle ÖZCAN ELÇİ*

*Şırnak Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

e-posta: dicleozcan@sirnak.edu.tr

ORCID 0000-0003-0493-4428

ÖZ

Kadın kooperatifleri son yıllarda kadının güçlenmesi, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadele, kadın yoksulluğunu azaltma, sürdürülebilir kalkınma, kırsal ve yerel kalkınma bağlamında akademik çalışmaların ilgisini çekmektedir. Mevcut literatürde farklı disiplinler ekseninde yapılan akademik çalışmaların ortak sonuçlarından biri kooperatifçiliğin kadınlara istihdam yaratma, ev eksenli emeği ücretli emeğe dönüştürme, özgüven kazandırma, eğitim, bilinçlenme ve farkındalık kazandırma gibi kazanımlar sağladığıdır. Buna göre bu çalışmanın konusu Şırnak ili merkezinde faaliyet yürüten *Şırnak Kadın Eli Üretim ve İşletme Kooperatifi*'ne mensup kadınların kooperatifçilik deneyimleridir. Çalışmanın amacı, kooperatife üye ya da ortak olan kadınların kooperatifçiliğe dair deneyimlerinden yola çıkarak olumlu-olumsuz değişimler ve eğer varsa ekonomik, toplumsal, bireysel ve psikolojik kazanımlarını görünür kılmaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan fenomenolojik yaklaşım ve durum çalışması yaklaşımları bir arada kullanılmaktadır. Çalışmanın örneklemini kooperatife üye ya da ortak olan 7 kadından oluşmaktadır. Katılımcılarla yarı-yapılandırılmış soru formu aracılığıyla yüz yüze derinlemesine mülakatlar yapılmış olup, veriler tematik ve betimsel analiz tekniği ile yorumlanmıştır. Çalışmanın sonunda kooperatife dahil olmanın kadınlara ekonomik katkılardan çok sosyal ve bireysel katkılar sağladığı ve kooperatif faaliyetlerinin kapsayıcılığının ve etkisinin artırılmasının gerektiği sonucuna varılmıştır. Şırnak'ı da içine alan TRC-3 Bölgesi'ne mensup diğer illerdeki kadın kooperatiflerine dair daha önce hiçbir akademik çalışmanın yapılmamış olması da bu çalışmayı önemli kılarak literatüre katkı yapacağı öngörülmektedir. Çalışma için gerekli etik kurul onayı alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın kooperatifleri, toplumsal cinsiyet, kadının güçlenmesi, nitel araştırma.**A DESCRIPTIVE APPROACH TO WOMEN'S COOPERATIVES:
ŞIRNAK KADIN ELİ PRODUCTION AND BUSINESS COOPERATIVE****ABSTRACT**

In recent years, women's cooperatives have attracted the attention of academic studies in the context of women's empowerment, combating gender inequality, reducing women's poverty, sustainable development, and rural and local development. One of the common results of academic studies conducted in different disciplines in the existing literature is that cooperatives provide women with gains such as creating employment, transforming home-based labor into wage labor, gaining self-confidence, education, awareness and awareness-raising. Accordingly, the subject of this study is the cooperative experiences of women belonging to the *Şırnak Kadın Eli Production And Business Cooperative* which operates in the center of Şırnak province. The aim of the study is to make visible the positive and negative changes and, if any, the economic, social, individual and psychological gains of women who are members or partners of the cooperative, based on their experiences with cooperatives. The study utilizes a combination of phenomenological and case study approaches, both of which are qualitative research methods. The sample consists of 7 women who are members or partners of the cooperative. Face-to-face in-depth interviews were conducted with the participants using a semi-structured questionnaire, and the data were interpreted using thematic and descriptive analysis techniques. At the end of the study, it was concluded that being part of a cooperative provides women with social and individual contributions rather than economic contributions and that the inclusiveness and impact of cooperative activities should be increased. Ethics committee approval was obtained for the study.

Keywords: Women's cooperatives, gender, women empowerment, qualitative search.

Geliş Tarihi/Received: 10.03.2024

Kabul Tarihi/Accepted: 21.05.2024

Yayın Tarihi/Printed Date: 30.06.2024

Kaynak Gösterme: Özcan Elçi, D., (2024). "Kadın Kooperatiflerine Betimsel Bir Yaklaşım: Şırnak Kadın Eli Üretim ve İşletme Kooperatifi". *İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(12) 226-245.

GİRİŞ

Türkiye’de 2000’li yılların başından itibaren sayıca hızla artan kadın kooperatifleri, kadınlar üzerindeki toplumsal etkileri bağlamında önemli göstergeler üzerinden tartışılmaya devam etmektedir. Dünyada ise ister ekonomik gelişmişlik düzeyi ve sosyal refahın yüksek olduğu ülkelerde isterse de yoksulluğun görece kronikleşmiş bir sosyal soruna döndüğü az gelişmiş ülkelerde “kurtarıcı” bir misyonla ilgi gördüğünü söylemek mümkündür. Ancak elbette kadın kooperatiflerinin tek amacı kadınları “güçlendirmek”, konumlarını iyileştirmek ya da kadınlara daha iyi yaşam koşulları sunmakla sınırlı değildir. Başka bir deyişle öznesi ve hedefi kadınlar olmakla birlikte çok boyutlu bir yaklaşımla farklı göstergeler üzerinden okunmaya açıktır. Nitekim halihazırda akademide farklı disiplinler, yaklaşımlar ve teoriler üzerinden tartışılan kadın kooperatiflerine dair külliyatın gittikçe genişlediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Literatüre bakıldığında kadın kooperatiflerinin sürdürülebilir kalkınma ya da yerel/kırsal kalkınmaya katkı, kadın yoksulluğu ile mücadele, kadın istihdamını ve kadın girişimciliğini destekleme, kadın güçlenmesi/kadının güçlendirilmesi yaklaşımı, kadın emeği/ev eksenli emek, ekofeminist perspektif ve ekoturizm gibi çeşitli bağlamlar üzerinden akademik ilgi nesnesi edildiği göze çarpmaktadır.

Bu çalışmanın konusu, mikro ölçekli bir şehir olan Şırnak’ta faaliyet yürüten *Şırnak Kadın Eli Üretim ve İşletme Kooperatifi*’ne mensup kadınların kooperatifçilik deneyimleridir. Çalışmanın amacı, kooperatife üye ya da ortak olan kadınların kooperatifçiliğe dair deneyimlerinden yola çıkarak olumlu-olumsuz değişimleri ve eğer varsa ekonomik, toplumsal, bireysel ve psikolojik kazanımlarını görünür kılmaktır. Bu çalışma betimsel bir araştırma pratiği benimseyerek metodolojik olarak yorumlayıcı yaklaşımla ortaya konulmuştur. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik yaklaşım ve durum çalışması yaklaşımları birlikte kullanılmıştır.

Mevcut durumda Şırnak ilinin Cizre ilçesinde 2, Merkez ilçe, Silopi, Beytüşşebap ve Uludere ilçelerinde 1’er tane olmak üzere toplamda 6 kadın kooperatifi faaliyet yürütmektedir. Ancak bu çalışmanın yalnızca Merkez ilçedeki kadın kooperatifini kapsadığını belirtmek gerekmektedir. Öte yandan Şırnak’ta kadın kooperatifleri üzerinde çalışma yürütmenin önemine değinmek de faydalı olacaktır. Öncelikle Şırnak’ı da içine alan TRC-3 Bölgesi’ne mensup diğer illerdeki (Mardin, Batman, Siirt) kadın kooperatiflerine dair daha önce yapılan hiçbir akademik çalışmaya rastlanmamış olması bu çalışmayı literatürdeki boşluğa cevap vermesi bağlamında önemli kılmaktadır. Bununla birlikte, ekonomik olarak Türkiye’nin en dezavantajlı bölgelerinden biri olan TRC-3 Bölgesi’nde yer alan ve görece ataerkil cinsiyet kültürünün gündelik örüntülerinin belirli pratikler üzerinden daha fazla görünür olduğu Şırnak ilinde kadınların, hem ekonomik engeller hem de cinsiyete özgü kültürel bağlamlarla daha fazla kuşatıldığı öngörülmektedir. Dolayısıyla kadın kooperatifçiliğinin Şırnak bağlamındaki yansımalarının ilgili alan yazına katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Türkiye’de kadın kooperatiflerini içeren çalışmaların gittikçe arttığı bir sosyal bilim literatürü mevcuttur. Bu çalışmada farklı akademik disiplinlerden yazılmış birkaç çalışmaya dikkat çekilecektir. Yapılan çalışmaların derleme, istatistiki verilerin analizi, alan çalışmaları ve kadın kooperatiflerine farklı açılardan eleştirel yaklaşan çalışmalar olduğu göze çarpmaktadır. Türkiye’ye ilişkin en kapsamlı çalışmalardan biri “*Türkiye’de Kadın Kooperatiflerinin Mevcut Durumu*” başlıklı rapordur (Duguid vd., 2015). Bu çalışmada Türkiye’nin farklı bölgelerinde faaliyet yürüten kadın kooperatiflerine mensup farklı pozisyonlarda yer alan kadınlarla görüşülerek, kadın kooperatiflerinin mevcut durumu hakkında bilgi verilmiş ve geleceği için politika önerileri belirlenmiştir. Kadının güçlenmesi-güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımı ile yapılan çalışmalarda (Karakuş, 2022a; Şahankaya Adar ve Dedeoğlu, 2023) kadın kooperatiflerinin kaynaklara erişim, temsiliyet ve başarı kriterleri bağlamında iyileşme/güçlenme pratiklerine odaklanılmaktadır. Kadın kooperatiflerine ilişkin belirli istatistiki veriler üzerinden durum değerlendirmesi yapan bir çalışmada (Şahankaya Adar vd., 2023) kadın kooperatiflerinin kadınlar üzerindeki etkilerini anlayabilmek için düzenli veri akışını sağlayan veri sistemlerine ihtiyaç duyulduğuna vurgu yapılmaktadır. Kadın yoksulluğu ekseninde yapılan çalışmalarda (Serinikli, 2016; Demirci Aksoy ve Günay, 2018; Taş ve Kazar, 2019; Kazar, 2019) kooperatifleşmenin kadın yoksulluğunu azaltmada etkili girişimcilik ve istihdam fırsatları yarattığına dikkat çekilmektedir. Kooperatifleşmeye kadın girişimciliği

bağlamında yaklaşan çalışmalarda (Topaloğlu ve Topaloğlu, 2017; Boz ve İrmış, 2023) kadın kooperatiflerinin kadınların girişimcilik potansiyellerini açığa çıkarmada işlevsel olabildiği vurgulanmıştır. Kırsal/yerel kalkınma ve sürdürülebilir kalkınma perspektifinden yansıyan çalışmalarda ise kadın kooperatiflerinin bir yandan yerel dinamikleri ve yerelin imkanlarını açığa çıkarırken diğer yandan ekolojik dengeleri de korumaya çalıştığı dile getirilmiştir (Serinikli, 2019; Demircan Yıldırım, 2020; Akgül, 2022). Kadın kooperatiflerinin kadınların yaşamında ekonomik ve sosyal anlamda birtakım iyileştirmeler yarattığına dair araştırmalar olmakla birlikte (Yıldırım vd., 2021), kadın kooperatiflerinin özellikle toplumsal cinsiyet algısıyla şekillenen kalıp yargıları yeniden ürettiği, kadınların kooperatiflerde cinsiyetçi iş bölümüne alternatif üretemediğine dair eleştirel çalışmalar da mevcuttur (Kurtege Sefer, 2022; Değirmenci, 2023).

Elbette Türkiye'deki kadın kooperatifleri literatürü bu kadarla sınırlı değildir. Ancak bu çalışmada, yapılan çalışmalar belirli temalar üzerinden örneklendirilerek literatüre dair çeşitliliğe dikkat çekilmek hedeflenmiştir. Bu çalışmada olduğu gibi Türkiye'nin farklı bölge ve illerinde faaliyet sürdüren kadın kooperatiflerini irdeleyen alan araştırmalarının sayısı oldukça fazladır. Literatür verilerinden yola çıkarak bu çalışmanın özgünlüğü, Şırnak ili üzerine yapılan ilk çalışma olması ve odağa aldığı kadın kooperatifini betimsel bir analize tabi tutarak çok yönlü bir okuma sunmuş olmasıdır.

1. Kadın Kooperatifçiliği ve Türkiye'deki Gelişimi

Türkiye'de kadın kooperatifçiliği girişimleri ve faaliyetlerinin 1990'lı yılların sonu itibariyle başladığı bilinmektedir (Karakuş, 2022b: 105). Dünyada ise son 20 yılda kadınların kooperatiflere katılım oranının %75 oranında arttığı iddia edilmektedir (Demirci Aksoy ve Günay, 2018: 84). Nitekim özellikle III. Dünya ülkelerinde bir kalkınma çözümü olarak yükselen bir değere dönüşen kadın kooperatifleri, gelişmiş Batı ülkelerinde de kadınların istihdamına önemli katkılar sağlamaktadır (Karakuş, 2022b: 103).

Kadın kooperatiflerinin yasal dayanakları 2012 yılında Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun 88. Maddesi uyarınca hazırlanan "*Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi Anasözleşmesi*"ne dayanmaktadır. 2000'li yılların başından bu yana kadın kooperatifleri niceliksel olarak hızla artmaktadır. 2015 yılında yapılan bir çalışmada toplam kadın kooperatifi sayısı 101 olarak belirtilmiştir (Duguid vd., 2015: 40). 2023 yılında yapılan güncel bir çalışmanın verilerine göre ise halihazırda Türkiye'de 182 kooperatif ile en çok Marmara Bölgesi'nde ve 73 kooperatif ile en az Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde olmak üzere 4'ü pasif toplamda 944 kadın kooperatifi mevcuttur (Şahankaya Adar vd., 2023: 1183). Aradan geçen 8 yıllık süreçteki niceliksel artışın boyutu kadın kooperatiflerinin Türkiye'de önemli bir konuma tekabül ettiğinin göstergesi olarak okunabilir.

Kadın kooperatiflerinin sayıca artması beraberinde üst-örgütlenme ihtiyacı doğurmaktadır. Üst örgütlenmeler yakın coğrafik bölgeler ya da benzer üretim kollarına göre kategorize olabilirler. En fazla bilinen aktif üst örgütlenmeler arasında Akdeniz Kadın Kültür ve İşletme Birliği, Adana Üreten Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Birliği, Simurg Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Birliği, Marmara Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Birliği yer almaktadır (Şahankaya Adar vd., 2023: 1181). Bunlar arasında en kalabalık üyeye sahip örgütlenme olarak Simurg, Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı (KEDV) ile iş birliği halinde Türkiye'nin her bölgesinden kooperatifler ile iletişim halindedir.

Her ne kadar iktisadi faaliyet içerse de kadın kooperatiflerinin amacı ekonomik kazanç elde etmenin çok ötesindedir. Buna göre kadın kooperatiflerinin başta gelir getirici faaliyetleri içermekle birlikte sosyo-kültürel faaliyetlere katılım, bireysel-kişisel gelişime katkı, dayanışma ve birliktelik ruhunun geliştirilmesi gibi sosyal fayda içeren faaliyetleri de mümkün kıldığı söylenebilir. Kadın kooperatiflerini tanımlama çabalarından biri olarak Simurg'un "*ihtiyaçları ve öncelikleri temelinde hizmet geliştirmek üzere yerel kadın grupları tarafından oluşturulan yapılar*" şeklindeki tanımı, "*kadınlar tarafından kadınlar için*" anlayışını öne çıkarmaktadır (Duguid vd., 2015: 38). Bu noktada kadın kooperatiflerindeki kadınların "kurucu toplumsal özne"

konumunda (Değirmenci, 2023: 213) aktif, fail, eyleyici rolünde olduğunu söylemek mümkündür.

Kadınların kooperatiflere yönelim sebeplerine bakıldığında ücretsiz ev-içi emek/ev eksenli emeğin ücretli emeğe dönüştürülmesi isteği, sigortalı çalışma hakkına erişim, erkekleri de içeren karma kooperatiflerden dışlanma, cinsiyet rolleriyle uyumlu esnek çalışma koşulları, hiyerarşik olmaktan ziyade yatay örgütlenme modeli gibi faktörlerin oldukça etkili olduğuna dikkat çekilmektedir (Değirmenci, 2023: 219-220). Öte yandan ucuz ürünlere erişmek, istihdam olanaklarından yararlanmak ve finansal araçlara erişim gibi nedenlerin de etkili olduğunu vurgulayan 2019 yılında yapılan bir çalışmaya göre, kadın kooperatiflerinin en fazla yoğunlaştığı alanlar el sanatları ile tarımsal üretim ve gıdadır (Kutay, 2019: 131, 133). Bu durumda Türkiye'deki kadın kooperatiflerinin üretim alanında kadınların gelenekselleşmiş cinsiyet rollerini aşındırmaktan ziyade yeniden ürettiğini söylemek mümkündür.

Kadın kooperatifleri sosyal bilimlerde de farklı akademik disiplinlerin araştırma nesnesi olma eğilimi devam etmektedir. Öyle ki kırsal-yerel-sürdürülebilir kalkınma, kadın girişimciliği ve istihdamını destekleme, kadın yoksulluğuyla mücadele, kadının güçlenmesi ya da kadının güçlendirilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğini desteklemesi gibi farklı bağlamlar üzerinden tartışılmaya devam etmektedir (Karakuş, 2022a: 248-249).

1. Metodoloji

Bu çalışma yorumlayıcı sosyal bilim perspektifiyle yürütülen bir alan araştırmasına dayalıdır. Yorumlayıcı çalışmalar en basit anlatımla insan eylemlerini anlama, yorumlama ve değerlendirme üzerine kuruludur. Bu çalışmada da hedeflenen "kadınların kooperatifçilik deneyimleri"ni anlamlandırmaktır.

Yorumlamacı yaklaşımlarda ve özellikle mikro-sosyolojik kuramsal bakış açılarında daha çok kullanılan araştırma yönteminin nitel araştırma yöntemleri olduğu bilinmektedir. Nitel araştırma yöntemleri insanların sosyal dünyayı nasıl algıladıklarını, ona ne anlamlar yüklediklerini, olguları nasıl deneyimlediklerini ve anlamları nasıl inşa ettiklerini anlama ve yorumlamayı amaçladığı gerekçesiyle (Yıldırım, 1999: 11), bu çalışma için uygun bir araştırma metodu olduğu sonucuna varılmıştır. Nitekim bu çalışmanın derdi kadınların kooperatifçilik deneyimlerinin kendi anlam dünyaları ve gündelik yaşamlarında neye tekabül ettiğine dair çıkarımlarda bulunmaktır.

Nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desen ve durum çalışması yaklaşımının bir arada kullanıldığı bu çalışmada, her iki yaklaşımın da imkanlarından yararlanılmıştır. Fenomenolojik desenin ayırıcı noktası, araştırma grubu ya da öznelinin ortak bir fenomen-olguyu deneyimlemiş olmasıdır. Başka bir deyişle araştırmanın katılımcılarının araştırma yapılan konu, olay ya da durumu yaşamış olması gerekmektedir. Özetle fenomenolojik çalışmaların katılımcıların "öznel deneyimleri"ne odaklandığını söylemek mümkündür (Çekmez vd., 2012: 89). Bu çalışmadaki ortak tecrübe ve buna bağlı olarak açığa çıkan öznel deneyim, kadınların aynı kooperatifte yer almasıdır. Durum çalışması yaklaşımı ise "Şırnak Kadın Eli Üretim ve İşletme Kooperatifi'ne mensup kadınların kooperatifçilik deneyimleri nasıldır?" araştırma sorusuna cevap aramaktadır. Yorumlayıcı durum çalışması (Merriam, 2015) deseninin kullanıldığı bu çalışmada amaç, "kadın kooperatifçiliği" olgusunu tanımlama, açıklama ve bununla ilgili birtakım çıkarımlarda bulunmaktır.

Nitel araştırma yöntemlerine dayanan betimsel bir alan çalışması olarak bu çalışmanın evreni Şırnak Kadın Eli Üretim ve İşletme Kooperatifi üyesi-ortağı olan 25 kadındır. Örneklemi ise her ne kadar çalışmanın başında bu kadınlardan en az 10'u ile görüşme yapılması planlanmışsa da kooperatifin halihazırda yarı-aktif durumda olması ve üyeler arası birtakım anlaşmazlıklar sebebiyle 7 katılımcı ile sınırlandırılmak durumunda kalmıştır. Nitel araştırmalardaki görüşmeci sayısının 5 ile 25 kişi arasında değişebileceği, örneklemin sayısından ziyade çeşitliliğinin önemli olmasından kaynaklı mevcut sayı yeterli görülmüştür (Creswell, 2018: 81). Öte yandan nitel araştırmalarda *veri doygunluğu*, katılımcıların cevaplarının benzeştiği ve tekrara düşüldüğü andan itibaren görüşmelerin yeterli sayıya ulaştığını ifade etmektedir (Baltacı, 2019: 373). Bu

çalışmadaki araştırma öznelerinin homojen yapısı yapılan 7 görüşmede veri doygunluğunu sağlamıştır. Fenomenolojik çalışmalardaki ortak deneyim vurgusundan dolayı araştırma özneleri çoğunlukla *amaçlı örneklem* tekniğiyle belirlenmektedir. Görüşmeyi kabul eden 7 katılımcıya ise “referans kişi” olan kooperatif başkanı aracılığıyla ulaşılmıştır. Çalışmanın veri toplama tekniği etik kurul onayından geçmiş yarı yapılandırılmış soru formu aracılığıyla yüz yüze derinlemesine mülakatlardır. Görüşmeler çoğunlukla kooperatife ait satış ofisinde gerçekleştirilmiş olup, katılımcılar bilgilendirildikten ve rızaları alındıktan sonra mülakatlar kayıt altına alınmıştır. Kayıtlı veriler daha sonra yazıya dökülmüştür. Yazılı transkriptler nitel araştırma yöntemlerinde kullanılan betimsel ve tematik analize tabi tutularak anlamlı kodlar, kategoriler ve temalara bölünmüştür.

Bu çalışma için gerekli etik kurul izni Şırnak Üniversitesi Etik Kurulu Başkanlığı'nın 22.01.2024 tarihli ve 2024/88852 Sayılı kararı ile alınmıştır.

3. Bulgular ve Tartışma

3.1. Kooperatife İlişkin Teknik Bilgiler

Katılımcıların ifadelerinin analizine geçmeden önce veri analizini daha bütünlüklü kılmak adına kooperatifle ilgili kurumsal detaylara yer vermek anlamlı olacaktır. Söz konusu bilgilerin kaynağı kooperatif başkanıdır. Bu bağlamda Şırnak Kadın Eli Üretim ve İşletme Kooperatifi'ne dair teknik bilgiler aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo 1. Kooperatife İlişkin Teknik Bilgiler

Kooperatifin kuruluş yılı?	Kaç üye/ortak ile kurulduğu?	Mevcut üye sayısı?	Aktif mi?	Kooperatifin örgütlenme modeli/biçimi?	Üst-örgütlenmeye bağlı mı?	Hangi iş kollarında faaliyet/üretim yapıldığı?
2021	9 ortak/üye	25 üye	Yarı aktif	1 başkan, 2 başkan yardımcısı, 8 kurucu ortaktan oluşan yönetim kurulu	Hayır	Ev eksenli emek Gıda Yöresel ürün ve yemekler Kilim ve heybe dokumacılığı

Yukarıdaki tabloya göre kooperatifin 2021 yılında kurularak yaklaşık 3 yıldır faaliyette bulunduğu göze çarpmaktadır. 9 ortak-üye ile kurulan kooperatifin halihazırda 25 üyesi mevcuttur. Kurulduğu ilk 2 yıl birçok farklı gıda türünde üretim yapan kooperatifin yaklaşık 6 aydan bu yana birtakım maddi ve teknik problemlerden kaynaklı işlerin yavaşladığı dile getirilmiştir¹. Bu yüzden mevcut durumda kooperatif seri üretim yapmaktan sipariş aldıkça üretim yapmaya geçtiği için “yarı aktif” olarak konumlandırılmıştır. Kooperatif SİMURG ya da KEDV gibi birçok kadın kooperatifini tek çatı altında birleştiren herhangi bir üst örgütlenmeye henüz bağlı değildir; ancak bunun için bazı girişimlerde bulunduğu ve iletişim sürecinin devam ettiği beyan edilmiştir. Kadın kooperatiflerindeki örgütlenme modeli çoğunlukla hiyerarşik olmaktan ziyade eşit konumlar üzerinden, yatay örgütlenme modeli ile inşa edilmektedir (Karakuş, 2022b). 9 ortağın aynı zamanda yönetim kurulunu oluşturduğu ve 1 başkan ve 2 başkan yardımcısı ile benzer biçimde yatay örgütlenme modeli sağlanmaya çalışılmıştır. Zira hiyerarşik olmayan yatay örgütlenmelerde daha çok ast-üst ilişkisinden uzaklaşarak konum, rol ve sorumlulukların eşit dağıtılması hedeflenmektedir. Kooperatifin özellikle yöresel ürün ve yemeklere odaklanarak çoğunlukla gıda üretiminde bulunması, kadınların ev eksenli emeği ücretli emeğe dönüştürmelerine olanak tanımıştır.

3.2. Katılımcıların Kooperatifteki Pozisyonları ve Sorumlulukları

Bu araştırmaya katılan kadınların kooperatifleşme sürecinde aldıkları rol ve sorumluluklarını özetleyen tablo aşağıdaki gibidir:

¹ Sözü edilen mali sıkıntılara ilişkin ayrıntılı açıklama *Kooperatifçiliğin Kadınlara Faydaları* başlığı altında ayrıntılandırılacaktır.

Tablo 2. Katılımcıların Kooperatifteki Pozisyonları ve Sorumlulukları

	Kooperatifteki pozisyonu	Kooperatifte çalışma biçimi	Ürettiği ürün/sorumluluk alanı
G-1	Ortak/üye	Esnek	Muhasebeci, iletişim ve sosyal medya koordinatörü
G-2	Ortak/üye	Esnek	Satış, pazarlama sorumlusu
G-3	Ortak/üye	Tam zamanlı	Planlama, bütçe, satış sorumlusu
G-4	Ortak/üye	Esnek	Aktifdeğil
G-5	Ortak/üye	Esnek	Ekmek, mantı
G-6	Ortak/üye	Esnek	Bal, halı, kilim
G-7	Çalışan/üretici/üye	Parça başı/sipariş temelli	Reçel, turşu, salça vb.

Yukarıdaki tabloya göre araştırmaya katılan 7 kadından 6'sının ortak ve üye pozisyonunda olduğu; 1 katılımcının ise üretim süreçlerinde yer alan üye olduğu açığa çıkmaktadır. Ortak üye olan katılımcıların yalnızca biri tam zamanlı çalışmakta iken diğerlerinin kooperatif dışında da çalışma zorunlulukları olduğu gerekçesiyle esnek çalıştığı dile getirilmiştir. Üretici üye kadınlar ise her ne kadar kuruluşun ilk 2 yılında seri üretim yapsalar da özellikle son 6 aylık bir süreçte kooperatifin mali/ekonomik döngüsünün sekteye uğramasından kaynaklı sipariş temelli üretim yaptıklarını beyan etmişlerdir. Katılımcıların kooperatifte sorumlu oldukları alanlara bakıldığında kadınların kendi aralarında görev dağılımında ve iş bölümünde bulunduğu anlaşılmaktadır. G-1'in kooperatifin sosyal medya hesaplarını yöneten ve sosyal medya kaynaklı siparişleri alan, aynı zamanda muhasebe işlerini de yürüten kişi olduğu göze çarpmaktadır. G-2 satış ve pazarlama işlerinden sorumlu iken G-3 kooperatifin kurucu üyelerinden biri olarak kooperatifin planlama ve bütçe sorumlusu konumundadır. Görüşmecilerden G-4 her ne kadar yönetim kurulunda yer alsın da kooperatifle ilgili iş ve işlemlere aktif katılmadığını beyan etmiştir. G-5, G-6 ve G-7 kodlu katılımcıların ise ilin yöresel ve yerel ürünleri ile günlük gıda maddelerini ürettiklerini söylemek mümkündür.

3.3. Katılımcılara Dair Demografik Veriler

Demografik verilerin katılımcıların sorulara ilişkin cevapları üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Bu sebeple aşağıdaki tabloda katılımcılara ilişkin demografik verilerin ayrıntılandırılmasında fayda vardır:

Tablo 3. Katılımcıların Demografik Verileri

	Yaş	Doğum yeri (Kır/kent)	Eğitim düzeyi	Mesleği	Medeni Durumu	Evlilik Süresi	Çocuk Sayısı	Gelir Düzeyi
G-1	25	Kent	Lise	Arııcı/ STK çalışanı	Bekar	-	-	Alt
G-2	49	Kent	Lise	Güzellik uzmanı	Evli	31	3	Orta
G-3	46	Kent	Ön lisans	Girişimci/STK çalışanı	Bekar/boşanmış	-	2	Orta
G-4	38	Kent	Ön lisans	Çalışmıyor/ev kadını	Evli	17	3	Orta
G-5	34	Kent	Lisans	Çalışmıyor	Bekar	-	-	Orta

G-6	47	Kır	Lise	Çalışmıyor/ev kadını	Evli	-	5	Orta
G-7	29	Kent	Lise	Kooperatif çalışanı	Bekar	-	-	Alt

Tabloya göre katılımcıların en büyüğü 49, en küçüğü ise 25 yaşında olup yaş ortalamaları 38,28'tir. G-6 kodlu katılımcı dışındakilerin hepsi kent doğumludur. Katılımcıların eğitim düzeyine bakıldığında en düşük ilkökul, en yüksek ön lisans mezunu oldukları göze çarpmaktadır. Sivil toplum alanında çalışan katılımcılarla birlikte, sadece kooperatif çalışanı olan kadınlar da mevcuttur. Öte yandan bazı katılımcılar herhangi ücretli bir işte çalışmayıp ev içi ücretsiz emeğe dayalı ev kadınlığını icra etmektedir. Evli ve çocuklu kadınlarla birlikte evlenmemiş ya da boşanmış katılımcılar da vardır. Son olarak katılımcılar gelir düzeylerini çoğunlukla orta düzey biçiminde beyan etmiştir. Burada dikkat çekilmesi gereken en önemli husus, kadın kooperatiflerinin özellikle gelir düzeyi düşük yoksul kadınlara iş imkânı oluşturma ve gelir sağlama misyonuyla kuruldukları iddiasının (KEİG², 2018), bu çalışmadaki örneklem bağlamında geçerli olmadığıdır. Nitekim tabloya bakıldığında katılımcıların çoğunlukla orta gelir düzeyine tekabül ettikleri dikkat çekmektedir.

3.4. Kooperatifin Kurulma Süreci

Şırnak ili, Türkiye'nin ekonomik gelişmişlik açısından en düşük bölgesi olan TRC3 Bölgesi'nde yer almaktadır. TÜİK'in "İstatistiklerle Kadın 2023" raporuna göre Türkiye'de en düşük kadın istihdamı oranı %18,2 ile TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) bölgesinde gerçekleşmiştir (TÜİK, 2023). Bu durumda Şırnak'ın kadın girişimciliği ve istihdamında Türkiye'nin en dezavantajlı yörelerinden biri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Böylesi bir ekonomik iklimde Şırnak Kadın Eli Üretim ve İşletme Kooperatifi 2021 yılında dönemin kamu kurum amirlerinin de desteğiyle bir grup Şırnaklı kadının bir araya gelmesiyle kurulmuştur. Kadının ücretli bir işte çalışması veya kadın girişimciliğine dair geleneksel ve toplumsal önyargıların geçmişe nazaran azalmakla birlikte devam ettiği bir yörede "kadın kooperatifi" kurmanın peşinen birtakım zorluklar içerdiğini tahmin etmek hiç de zor değildir. Ancak tüm bunlarla birlikte şu anda kesintiye uğramış da olsa üretim yapmaya ve ürünlerini pazarlamaya devam eden bir kadın kooperatifi mevcuttur.

Katılımcılara "Şırnak'ta kadın kooperatifi kurmaya neden ihtiyaç duydunuz?" şeklinde sorduğumuz soruya kooperatifin kurucu üyelerinden bir katılımcının cevabı şu yönde olmuştur:

"Biz bu oluşumu kurmadan önce zaten Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin (TOBB) Kadın Girişimciler İl Kurulu'ndaydık. Ayrıca kadın derneğimiz de vardı. Bu oluşumlar aracılığıyla katıldığımız birçok toplantıda bunun eğitimini falan görüyorduk. Hani başka illerdeki modellerini görüyorduk, o yüzden Şırnak'ta neden olmasın dedik. Hemen onunla ilgili bir girişim başlattık. [...] Gerek sosyal medyadan gerek katıldığım toplantılardan kadınların kendi illerinde aslında bir tane değil hani bütün illerde 15-20 tane kadın kooperatifi olduğunu fark etmiştik. Şırnak'ta bu açık çok fazlaydı. Ne yapabiliriz konusunda aslında bir yıl bunun üzerinde bir çalışma sürecimiz oldu. Ne yapabiliriz noktasında diğer illerin kadın girişimciler kurulu başkanları ile diyaloglarımız oldu. Sonuçta 9 tane üye ile bir araya gelmeyi başardık." (G-3).

Başka bir katılımcının beyanına göre kooperatifin kurulmasında etkili olan faktörler şu şekildedir:

"Açıkçası bu kooperatifin kurulmasında TOBB Kadın Girişimciler İl Kurulu'nun başkanı olmasaydı olmazdı. Yani onun bireysel çabası çok, mesela ben onun sayesinde katıldım duydum bunu. Onun dediğine göre Edirne'deki kadın kooperatifleri TOBB kadın girişimciler öncülüğünde kurulmuş,

² Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi Platformu, ayrıntılı bilgi için <https://www.keig.org/> adresinden ulaşılabilir.

yine aynı şekilde Diyarbakır'da da onun öncülüğünde kurulmuş kadın kooperatifi varmış. O da Şırnak'ta buna öncülük etti." (G-4).

Katılımcı beyanlarından anlaşıldığı üzere, kooperatifin kurulmasındaki en önemli etkenlerin başında ildeki TOBB Kadın Girişimciler Kurulu'nun varlığı gelmektedir. Halihazırda kadın girişimciliğine yönelik çalışmalar yürüten bu kurumdaki kadınların ve özellikle kurul başkanının inisiyatif aldığı görülmektedir. Bu konuda yapılan bir çalışmada TOBB Kadın Girişimciler Kurulu'nun Türkiye genelinde kadın kooperatiflerine gerek öncülük etmek gerekse de var olan kadın kooperatiflerini güçlendirmek adına sorumluluk aldığı sonucuna varılmıştır (Akgül, 2021: 129). Buna göre Şırnak'taki kooperatifleşme sürecinde de benzer dinamiklerin rol aldığını söylemek mümkündür.

Başka bir açıdan, Şırnak'taki kadın kooperatifinin esasında "tabandan" gelen itici bir kadın girişimciliği potansiyelinden ziyade, bu alanda sivil toplumculuk faaliyeti yürüten ve farkındalıkları yüksek olan bir grup kadının "üstten" gelen çabalarından ibaret olduğunu belirtmekte fayda vardır. Ancak bu eleştirilecek bir durum değildir. Nitekim bazı kadın kooperatifleri öz-örgütlenme ile bir araya gelen bir grup kadın ile kurulabilirken, bazıları da kalkınma projeleri, yerel yönetimler ve kadın örgütlerinin teşvikiyle kurulabilir (KEİG, 2018: 8). Bu durumda Şırnak Kadın Eli Üretim ve İşletme Kooperatifi'nin ikinci seçeneğe uygun olarak kurulduğunu söylemek mümkündür.

3.5. Kadınlar İçin Kooperatifçiliğin Anlamı

Şüphesiz kooperatifçiliğin en önemli motivasyonlarından biri ekonomik kazanç elde etmekse de kadın kooperatifçiliği diğer kooperatifçilik türlerinden "cinsiyet" temelli olmasından kaynaklı farklılıklar göstermektedir. Nitekim kadın kooperatifleri kadınların ihtiyaç ve beklentilerini önceleyen kurumlar olarak kadınlar arası dayanışma temelinde inşa edilmektedir (Karakuş, 2022a: 248). Bu bağlamda katılımcıların kadın kooperatifçiliğine yüklediği anlamları tartışmak bu çalışma açısından elzemdir. Buna göre bazı katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

"Kadın kooperatifinde amacımız bizim için **kadınlara istihdam sağlamak** en önemlisi. İkincisi bura bu yöreye ait geleneksel yiyecekleri ürünleri tanıtmak. Ama en önemlisi dediğim gibi istihdam." (G-1).

"Kadın kooperatifi benim düşünceme göre **kadınların güç birliği** demektir. Yani bir elin nesi var iki elin sesi var meselesi gibi kadınların bir araya gelerek daha büyük şeyler başaracağına ve daha iyi şeyler yapacağına inanırım. Güç demektir yani." (G-2).

"**Kadınların kendi ayaklarının üstünde durması** ki, gerçekten de Şırnak'ta böyle bir yer açılması bizim için çok anlam ifade ediyor. Şimdi ben ev hanımı olmama rağmen hani bir gelirim olması, ayaklarımın üzerinde durmam için önemlidir. Beynen ve bedenen bizi çok rahatlattı. Uğraşmamız, kadınlarla çalışmamız bizi gerçekten de çok iyi anlamda deşarj etti. (G-4).

"Bireysel olarak tabi ki ileride kâr amacı güdüyoruz. Onun haricinde de daha çok **kadın istihdamı** benim için önemli." (G-7).

Şekil 1. Kadınlara Göre Kooperatifçiliğin Anlamı

Kadın kooperatifçiliği üzerine yapılan başka bir çalışmada bu çalışmadaki sonuçlara benzer biçimde kooperatif türünün “kadın” olarak seçilme amaçları arasında kadınların demokrasi kültürü, kadın istihdamı, üretici kadınlara destek, kadınları çalıştırma kolaylığı gibi nedenler öne sürdüğü açığa çıkmıştır (Boz ve İrmış, 2023: 2101). Yine İstanbul’da yapılan bir başka çalışmada kooperatifçiliğin kadınlar için yardımseverlik, kişisel gelişim ve dayanışma gibi sosyal fayda temelli anlamlara tekabül ettiği sonucuna varılmıştır (Taş ve Kazar, 2019: 1843).

3.6. Kadınların Kooperatife Katılma Sebepleri ve Katılım Kanalları

Kadınları kooperatifleşmeye yönelten nedenler Değirmenci’nin çalışmasında ücretsiz ev emeğini gelir getirici bir faaliyete dönüştürme arzusu, sigortalı çalışma isteği, kadınların karma kooperatiflerden dışlanması, esnek çalışma koşulları ve yatay örgütlenme modeline bağlı olarak birlikte çalışma kültürünün yaygınlığı şeklinde özetlenmiştir (2023, 218-220). Bu çalışmada açığa çıkan temel çıkarımların ise daha çok kadınlar arasındaki bireysel ve tanıdıklık ilişkilerine işaret ettiğini söylemek mümkündür. Bazı katılımcıların bu konudaki beyanları bu şekildedir:

“Açıkçası hiçbir deneyimim bilgim yoktu kooperatiflerle ilgili. Kadın girişimciler kurulu başkanımız bize durumu anlatınca öyle yola çıktık onunla birlikte.” (G-1).

*“İhtiyacım olduğu için açıkçası **tek amacım bu işten para kazanmaktı.**” (G-7).*

“Daha çok aslında benim istediğim evde oturan kadındı. Kendini kanıtlayamayan ev eksenli çalıştığı ürünü satamayan kadınlar üzerineydi fakat onlara kooperatifçiliği anlatmak gerekiyordu. Bu anlamda da zorluk çektik. Öyle olunca biz de dedik ki size rol model olalım. Biz kuralım daha sonra bunu yayalım. Kadınlar bizi gördükçe burada bir şeyler oluyor diye bize üye olurlar diye düşündük.” (G-3).

Başka bir çalışmada kadınların kooperatife katılma gerekçeleri bu çalışmadakine benzer biçimde birlikte üretim yapmak, farkındalık yaratmak, sosyalleşmek ve maddi ihtiyaç temaları etrafında özetlenmiştir (Taş ve Kazar, 2019: 1845).

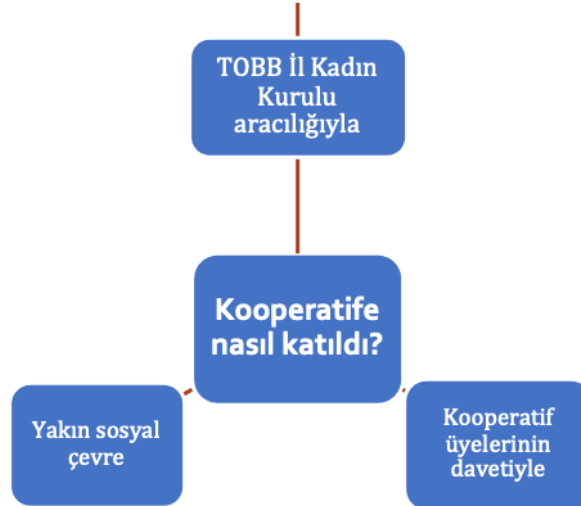

Şekil 2. Kooperatife Katılma Sebepleri

Kadınların kooperatife üye/ortak biçiminde dahil olma kanallarına bakıldığında ise katılımcı beyanlarından açığa çıkan temalar Şekil 3'te özetlenmiştir. Bazı katılımcı beyanları aşağıdaki gibidir:

"Kooperatifi kuran kadınlarla olan bireysel ilişkilerim aracılığı ile dahil oldum." (G-2).

"Benim ablam bu kooperatifin kurucu üyelerinden biri, onun davetiyle üye oldum." (G-4).

Şekil 3. Kooperatife Katılım Kanalları

3.7. Kooperatifte Üretilen Ürünler ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi

Türkiye'de kadın girişimciliğinin halı ve kilim dokumacılığı, temizlik, dikiş-nakış, çocuk bakımı, güzellik merkezi gibi birtakım alanlara sıkışarak toplumsal cinsiyet rollerini yeniden ürettiği bilinen bir gerçektir. Çünkü kadınlar, geleneksel ev içi rol ve sorumlulukları dolayısıyla çoğunlukla evde yapılan girişimciliğe (tekstil, el sanatları, halı vb.) yönlendirilmişlerdir (Çalışır ve Çakmak Kılıçaslan, 2017: 138). Öte yandan kadın girişimciliğinin en fazla yoğunlaştığı sektörün kadınların daha "iyi" yapabileceği ya da yapması gerektiği düşünülen hizmet sektörü olduğu bilinmektedir (Kalfa Topateş vd., 2021: 1066). Kadın kooperatifçiliğinin de kadın girişimciliğinin bir tezahürü olarak yorumlanması eğilimi yaygındır. Buna göre Türkiye'deki kadın kooperatiflerinin kadınlar için birçok toplumsal ve ekonomik kazanım sağladığı kabul edilmekle beraber "kadını güçlendiren bir fırsat alanı mı yoksa egemen cinsiyet rollerini yeniden üretirken bir fark yaratmadığı mı" tartışmaları devam etmektedir (Kurtege Sefer, 2022; Değirmenci, 2023: 218; Şahankaya Adar vd., 2023: 1174). Zira kadın kooperatiflerini birleştiren üst örgütlenmelerinden biri olan Simurg'un ağına dahil olan kooperatiflerin faaliyet/üretim alanına

bakıldığında, en fazla temsiline gıda üretimi; takı, hediyelik eşya üretimi ve tekstilde olduğu açıkça göze çarpmaktadır (Şahankaya Adar vd., 2023: 1191).

Şırnak'ta kadınların kooperatif bünyesinde ürettikleri ve pazarladıkları ürünlere bakıldığında, Türkiye'deki çoğu kadın kooperatifi örneğinde olduğu gibi ürünlerin ev eksenli emeğe dayalı oldukları açığa çıkmıştır:

Şekil 4. Kooperatifte Üretilen Ürünler

Bu durum katılımcılar tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

"Turşu, reçeller, saç ekmeği, yöresel ürünler, gıda eksenli üretim daha çok." (G-4).

"Daha çok Şırnak yöresine ait kendi kültürümüzü ortaya çıkaracak ürünleri üretmeye çalışıyoruz. Kendimize ait 'kuliçe' tatlımız var, onu yapıyoruz. Kendi turşumuzu yapıyoruz. Bal, tahin de yapıyoruz. Kendi kültürümüzü yansıtan ürünler yapmayı tercih ediyoruz." (G-2).

"Benim geldiğim ilçenin balı ve kilimleri ünlüdür. Ben sipariş oldukça aracılık yapıyorum ve kooperatif üzerinden satıyoruz." (G-5).

Kadın kooperatiflerinin kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet algısı ve rollerini yeniden üretmek için kurgulanmasının temel sebeplerinden biri, kooperatiflerden sorumlu üst kuruluş olan Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nın 2012 yılında yürürlüğe giren yasada kadın kooperatifçiliğini toplumsal cinsiyet rollerine atıfla tanımlamış olmasıdır. Bakanlık tanımına göre (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2012: 13-14) kadın kooperatifçiliğinin skalasına giren faaliyetler dikiş-nakış, keçe, seramik ve cam yapımı; el ürünleri, moda ve takı tasarımı; ev yemekleri ve unlu mamul, pasta-çikolata yapımı gibi ev-işi/kadın işi olarak görülen icra alanlarıdır. Bu durumda kadınların kooperatiflerde ezber bozmadan ziyade yine kadınlıktan beklentiler doğrultusunda toplumsal cinsiyet rollerini yeniden üretecek "kadın işi" faaliyetleri icra etmenin ötesine geçemediklerini söylemek mümkündür. Bu durum tarımsal üretim yaparak kırsal kalkınmayı kadın kooperatifleri bağlamında değerlendiren bazı çalışmalarda da vurgulanmıştır. Bu çalışmalardan çıkan ortak sonuç, kadınların "doğası" gereği doğaya, toprağa ve ekolojik dengeyi korumaya daha "yatkın" olduğu ön kabulünden hareketle kırsaldaki kadının tarımsal üretimle özdeşleştirilmesidir (Demircan Yıldırım, 2020; Akgül, 2022; Kurtege Sefer, 2022).

3.8. Kooperatifçiliğin Kadınlara Faydaları

Kadın kooperatifçiliğinin kadın girişimciliği ve istihdamını destekleme, kadın yoksulluğunu azaltma ya da kadının güçlendirilmesi gibi farklı bağlamlar üzerinden kadınları özellikle ekonomik yönden desteklediği/güçlendirdiği yönünde çalışmalar olmakla birlikte, kooperatiflerden beklentilerin karşılanmadığına dair eleştiriler de mevcuttur. Bu çalışmada

açığa çıkan genel eğilim, katılımcılar nezdinde ekonomik yönden hayal kırıklığı ancak bireysel ve sosyal yönden beklentilerin nispeten karşılanmış olduğudur. Esasında kooperatifler, kadınlar için sadece ekonomik kazanımlar elde etmeyi hedeflemenin ötesinde kadınların iletişim ağlarını güçlendirerek sosyal sermayelerinin gelişmesini sağlamakta (Karakuş, 2022a: 252), dezavantajlı kadınlara yönelik sosyal içermeyi mümkün kılmakta (Şahankaya Adar vd., 2023: 1194), toplumsal ilişkilere etki edecek örgütlenme alanları sunmaktadır (Değirmenci, 2023: 222). Kooperatifçilik deneyimlerinin kendilerine bireysel ve sosyal fayda sağladığını ifade eden katılımcıların beyanları şu şekildedir:

*“Tabii ki olmuştur faydası. Bireysel olarak ben zaten kendimi kanıtlamış bir insandım ama kooperatifçilik kısmında da bilgilerime yeni yeni bilgilerin eklendiğini hissedebiliyorum. Söylediğiniz o **kendini kanıtlama** kısmında belki bir adım daha ileriye gittim diye söyleyebilirim.”* (G-3).

*“Tabii ki oldu olmaz mı? Şöyle söyleyeyim daha fazla insan tanımaya başladım, **daha çok çevrem oldu** yöremden olan kadınları tanımaya başladım, evdeki kadın ne yapıyor ne sıkıntılar çekiyor ya da yola çıkarken, bir ticaret hayatına atılırken ne gibi dezavantajları var bunları öğrenmeye başladım. Dediğim gibi **insan çevrem genişledi**. Kooperatif aracılığı ile eğitimlere dahil oldum, fuara dahil oldum, Gaziantep'te kooperatif olarak stand açtık kendi ürünlerimizi tanıttık.”* (G-7).

*“Mesela sosyal anlamda ev hanımı olduğum için oraya gittiğimde yeni yüzler görüyorum, **sosyal ağım genişliyor**. Bu benim için de ayrı bir artıdır sadece ben değil diğer kadınlar içinde aynı durum söz konusu, farklı yaş grupları ile bir araya gelmemizi sağladı.”* (G-4).

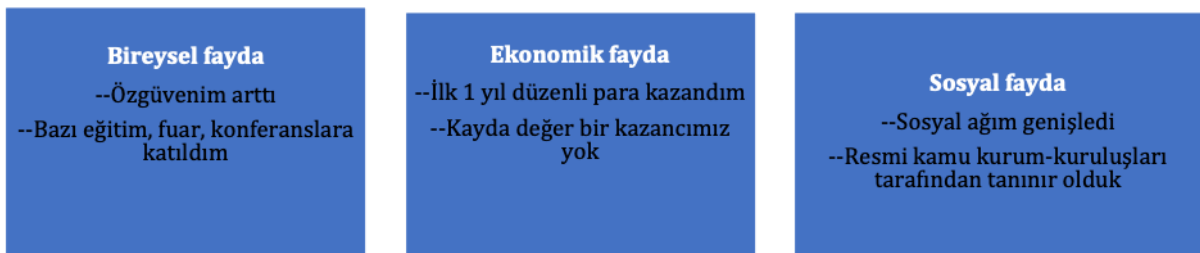
Öte yandan belirgin bir maddi gelir, ekonomik kazanç ya da fayda sağlamadıklarını da şu şekilde ifade etmişlerdir:

*“Şu an öyle bir **maddi geliri yok** açıkçası. O yüzden tatmin etme kısmı da olmuyor. Ama ileride inaniyorum ki olacak diye düşünüyorum.”* (G-3).

*“Giderimiz çok olduğu için şimdilik onu söyleyemiyorum. **Bir kazancımız söz konusu olmadı daha**.”* (G-4).

“İlk bir yıl özellikle az da olsa elimize düzenli para geçiyordu ama son zamanlarda durum böyle değil.” (G-7).

Sonuç olarak bu çalışmada kooperatifçiliğin kadınlara faydaları üç ana kategoriye bölünmüştür:

Şekil 5. Kooperatifçiliğin Kadınlara Faydaları

Ekonomik faydanın özellikle son 6 aylık süreçte kesintiye uğradığına yönelik katılımcı beyanlarına ilişkin birtakım açıklamalar yapmak gerekmektedir. Nitekim kooperatifin mevcut durumda bazı mali zorluklar yaşadığı da ifade edilmiştir. Bunun en önemli sebebinin, kooperatif kurulurken üretim yapan üye kadınların ücretlerinin MESEM (Mesleki Eğitim Merkezi)³

³ MESEM ile ilgili ayrıntılı bilgi için <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1945.pdf> adresine erişim sağlanabilir.

desteğiyle ödenmesine rağmen halihazırda bu desteğin kesilmiş olduğu iddia edilmiştir. MESEM kapsamında işçi çalıştırma koşullarının zorlaştırıldığını ve kooperatifteki çoğu kadının bu şartları sağlayamadığı için destek alamadığını ifade eden bazı katılımcılar, bu durumun kooperatif üyesi birçok kadını çalışmaktan soğuttuğunu ve gelir elde edemediği için kooperatifle bağlarını zayıflattığını ifade etmişlerdir (G-2, G-3, G-1).

Literatürdeki benzer çalışmalardan açığa çıkan sonuçlar bu çalışmadakilerden farklı değildir. Antalya'da kooperatiflerin ekonomik ve sosyal yaşamda rolü ve önemine odaklanan bir çalışmada kadınların elde ettiği sosyal kazanımların ekonomik kazanımlardan daha fazla olduğu açığa çıkmıştır (Yıldırımalp vd., 2021: 129). Yine İstanbul ve Bursa illerindeki kadın kooperatiflerini kapsayan bir başka çalışmada, kadınların kooperatif gelirlerinden memnun olmadıkları ancak kooperatife dahil olmanın kendilerini iyi hissettirdiğini ifade ettikleri; dolayısıyla da kooperatifin kendileri için ekonomik faydadan daha çok sosyal fayda sağladığı sonucuna varılmıştır (Kazar, 2019: 3307). İstanbul'daki kadın kooperatiflerinin kadın yoksulluğuna etkisini inceleyen başka bir çalışmada, kooperatifçiliğin kadınların yoksulluk durumuna olumlu etki etmezken psikolojik iyi oluşlarına pozitif katkılar sağladığı anlaşılmıştır (Taş ve Kazar, 2019: 1858-1859). Kadın kooperatiflerinin kadın güçlenmesine etkisini inceleyen bir çalışmada ise toplumsal cinsiyet eşitliği anlamında güçlenme emareleri açığa çıkarken, ekonomik güçlenmenin oldukça zayıf kaldığı ifade edilmektedir (Şahankaya Adar ve Dedeoğlu, 2023: 44).

Sonuç itibarıyla kadın kooperatiflerinin belki de birincil kuruluş-örgütlenme motivasyonu olan ekonomik kazanç sağlama ya da ekonomik güçlenmenin beklenen düzeyde gerçekleşmediği ve kooperatiflerin sosyal faydalarının gölgesinde kaldığını söylemek mümkündür.

3.9. Yerel Halk, Yerel Kamu Kurumları ve Diğer Kooperatifler ile İlişkiler

Şırnak merkezindeki ilk ve tek kadın kooperatifi olmanın birtakım avantaj ve dezavantajları vardır. Özellikle ev eksenli çalışan ve ev-içi emeğini ücretle emeğe dönüştürmek isteyen kadınlar için hem fırsat hem de rol model olması söz konusudur. Ancak bununla birlikte kadının çalışmasına, gelir getirici-ücretli bir faaliyette bulunmasına yönelik kültürel önyargılar ya da kadınların bu işte başarılı ol(a)mayacağına dair olumsuz peşin hükümlerin de var olduğu bir gerçektir. Bu bağlamda katılımcılara sosyal çevre ve yerel halkın kooperatif kurmaları ya da kooperatife üye olmalarına yönelik algı ve tutumları sorulduğunda, hem destek gördüklerini hem de kimi zaman motivasyonlarını düşüren olumsuzluklarla karşılaştıklarını beyan etmişlerdir:

"Aslında öyle çok tepki almadım işin açıkçası. Niye almadım? Çünkü artık ailemde çevremde yıllardır benim bu alanda çalıştığımı bildiği için kooperatifçilik üzerine de olumsuz bir tepki almadım. Sürpriz olmadı yani. Hatta hoşlarına bile gitmiştir." (G-3).

"Valla başta eşim bile desteklemedi beni. Ekonomik yönden boş bir şey olduğunu ifade etti. Kazanç olmaz bu işten boşa yorma kendini dedi." (G-2).

"Yerel halk bizden çok alışveriş yapıyor. Evet tamam alıcılarımız daha çok dışardan gelen memur kesim ama gerçekten sırf destek olsun diye de bizden alışveriş yapan çok yerli müşterimiz var." (G-3).

"Ailem başta burayı sadece zaman kaybı olarak görüyordu, hatta bayağı çatıştık bu konuda onlarla moralim bozuluyordu. Ama şu anda sorun yok ikna oldular." (G-7).

Kırsal bölgelerde kadın kooperatiflerinin çoğunlukla yerel kamu kurumlarının teşviki ve desteğiyle kurulduğu bilinmektedir. Şırnak'taki kadın kooperatifi bundan farklı olarak kadın alanında sivil toplum çalışmaları yürüten bir grup kadının öncülüğünde kurulmuş olmakla birlikte dönemin Valilik, Belediye Başkanlığı ve Ticaret ve Sanayi Odası gibi yerel kamu kurumlarının somut desteklerini alarak yola koyulmuştur. Bu destekler katılımcı beyanları dikkate alınarak aşağıdaki şekilde somutlaştırılmıştır:

Şekil 6. Yerel Dinamiklerin Katkısı

Buna göre Şırnak Belediyesi kooperatifte üretilen ürünlerin görünür olması ve pazarlanmasını sağlayan, Türkiye'deki birçok kooperatiften ayırıcı bir özellik olarak karşımıza çıkan satış ofisi desteğini sunmuştur. Kooperatife ait satış ofisi Şırnak'ın kent merkezinin prestijli alanlarından biri olan belediyeye ait dükkanlardan biri olup halihazırda kira yükümlülüğünden muaf tutulmaktadır. Şırnak Valiliği bazı ürünlerin temini ve üretimi için gerekli olan makine ve teçhizatı satın alırken, ilin Sanayi ve Ticaret Odası Başkanlığı ise üretimin yapıldığı imalathaneyi temin ederek destekte bulunmuştur. Katılımcılardan G-3'ün beyanlarına göre de söz konusu destekler devam etmektedir:

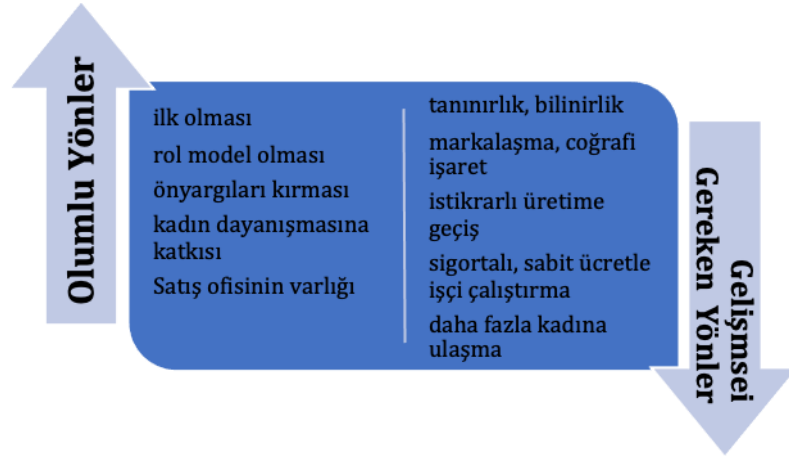
"O konuda ikili ilişkilerimiz çok iyi. Yereldeki kamu kurum ve kuruluşlarımız da bir sıkıntımız yok. Tam tesri destekleri devam ediyor. Muhtemelen kendimizi ifade edip istemeyi biliyoruz. O kısmı iyi kullanıyoruz diye düşünüyorum. Yani şu an için bir sıkıntımız yok. İş birliği içerisinde güzelce çalışıyoruz diyebilirim." (G-3).

Bu durumda kadın kooperatiflerinin kurulması ve devamlılığını sürdürmesi açısından olumlu olarak okunabilecek yerel desteklerin birçok kadın kooperatifinde olduğu gibi (Boz ve İrmiş, 2023: 2104) Şırnak'taki örnekte de karşımıza çıktığını söylemek mümkündür. Öte yandan Şırnak merkez ilçesi dışında Cizre, Silopi, Uludere ve Beytüşşebap ilçelerindeki kadın kooperatifleri ile de gerek kuruluşlarına prosedürel açıdan rehberlik etmek gerekse de yöreye özgü üretilen ürünlerin pazarlanmasına aracılık etmek boyutlarına referansla iyi ilişkiler geliştirdikleri dile getirilmiştir:

"Cizre'de bir tane vardı. Bizim desteğimizle bir tane daha açıldı. Sonrasında Beytüşşebap'a öncülük ettik kurulmasında. Uludere'deki, Silopi'deki kooperatifimize öncülük ettik. İlçelerimizde de birer tane olması kaydı ile kooperatif açtık. İlçelerimizdeki kooperatiflerde satış ofisi yok. Bizde olmayan bir şey sipariş edildiğinde biz hemen oradaki kooperatifimizi arıyoruz onlardan talep ediyoruz. İlişkilerimiz gayet iyi yani." (G-3).

3.10. Kooperatifin Olumlu ve Gelişmesi Gereken Yönleri

Katılımcılar, Şırnak'ın ekonomik ve kültürel birtakım dezavantajlarına rağmen kurulan ilk kadın kooperatifinde yer almaktan genel olarak memnunsalar da kooperatifi sürdürülebilir kılmak için geliştirilmesi gereken durumların olduğu konusunda hemfikirlidir. Buna yönelik beyanlar aşağıdaki şekil üzerinden somutlaştırılmıştır:

Şekil 7. Olumlu ve Geliştirilmesi Gereken Yönler

Buna göre Şırnak'taki kadın kooperatifi bir ilki başarması anlamında katılımcıları olumlu yönde motive etse de kooperatifin sürdürülebilirliği için giderilmesi gereken eksikliklerin de farkında olduğunu söylemek mümkündür.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Şırnak Kadın Eli Üretim ve İşletme Kooperatifi'ne üye, ortak ve çalışan kadınların kooperatifçilik deneyimlerine odaklanan bu çalışma, Şırnak'ı da içeren TRC-3 Bölgesi'ndeki kadın kooperatiflerine yönelik yapılan ilk akademik çalışma olması sebebiyle literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ancak yine de bu çalışmanın çok sınırlı sayıda kadını ve tek bir kooperatifi kapsadığı gerekçesiyle birtakım sınırlılıklar içerdiğini belirtmek gerekmektedir. Betimsel bir çalışma olarak bu çalışmadan çıkacak en somut öneri, bundan sonraki çalışmaların nitel ve nicel araştırma yöntemleri kullanılarak Şırnak'taki diğer kadın kooperatiflerini de içerecek karşılaştırmalı çalışmaların yapılması gerektiğidir.

Şırnak merkezi ve ilçelerindeki toplamda 6 adet kadın kooperatifinden biri olarak Şırnak Kadın Eli Üretim ve İşletme Kooperatifi henüz 2 yıldır kurulmuş çok yeni bir oluşumdur. Buna rağmen, kuruluşundan sonraki ilk 1 yıl seri üretimde bulunmuş ve MESEM desteğiyle toplamda 28 kursiyer çalıştırmıştır. Türkiye'nin birçok bölgesindeki kadın kooperatiflerinden farklı bir avantaj olarak Belediye desteğiyle 1 adet satış ofisleri ve TSO desteğiyle 1 adet imalathaneleri mevcuttur. Üretilen ürünler satış ofisinin dışında yerel-ulusal fuarlara katılım, sosyal medyadan sipariş alma ve il dışına sipariş kargolama yoluyla pazarlanmaktadır.

Son 6 aylık süreçte MESEM desteğinin kesilmesi ile kooperatifteki kadın istihdamının sekteye uğraması söz konusudur. Bu durumda kadınlar ekonomik bir kazanç elde edemedikten sonra kooperatifteki gönüllülük faaliyetlerine katılım istekleri ve kooperatife aidiyetleri zedelenmiştir. Öte yandan kurucu ortak ve üye kadınların çoğunlukla üretime dahil olmadığı, üretimden ziyade kooperatifçilik için gerekli prosedürel koşulları sağlamak üzere dahil oldukları anlaşılmıştır. Üretimin daha çok MESEM desteğiyle istihdam edilen kursiyerler üzerinden yapıldığı açığa çıkmıştır.

Kooperatife dahil olmanın kadınların gündelik yaşamları üzerinde makro değişim ya da iyileştirmeler yaptığı söylenemez. Ancak yine de kooperatifçiliğin ekonomik faydasından ziyade sosyal ve bireysel faydalar sağladığını söylemek mümkündür. Kadınların sosyalleşmeleri ve sosyal ağlarının genişlemesi yönünde pozitif katkıları olduğu beyan edilmiştir.

Kooperatifin önceden de kadın girişimciliği alanında sivil toplum çalışmaları yürüten bir grup kadının yerel kamu kurumlarının da destekleri ve teşviğiyle kurulduğu tespit edilmiştir. Nitekim halihazırda kooperatifin diğer kooperatifler ve yerel kamu kurumlarıyla ilişkilerinin iyi durumda olduğu ve iş birliklerinin devam ettiği dile getirilmiştir.

Kooperatifte üretilen ürünler egemen cinsiyet kültüründe kadının toplumsal cinsiyet rolleriyle bağlantılı olarak ev-eksenli emeğe karşılık gelmektedir. Kadınlar daha çok gıda eksenli üretim yaparak Türkiye'deki kadın kooperatiflerine ilişkin yaygın bir kanıyı yeniden üretmektedir.

Ücretli çalışan istihdam edememekten kaynaklı açığa çıkan üretim krizi mali problemleri ve bütçe açıklarını beraberinde getirmiştir. Bu sorunun farkında olunarak çare arayışları devam etmektedir. Bununla birlikte kooperatifi daha istikrarlı bir üretim platformuna çevirmek için tanınırlık, bilinirlik çalışmalarının artırılması gerektiği, markalaşma ve coğrafi işaret almanın elzem olduğu, sigortalı ve sabit ücretle işçi çalıştırmanın zorunluluğu ve daha fazla kadına ulaşma yükümlülüğünün bilincinde olunarak kooperatife ilişkin bir gelecek planlaması mevcuttur.

KAYNAKÇA

- Akgül, D. (2021). Kadının iş hayatına katılımında Bacıyan-Rum teşkilatı ve TOBB il kadın girişimciler kurullarının katkıları. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 5, Fütüvvet, Ahilik ve İktisadi Hayat Özel Sayısı*, 114-131.
- Akgül, Ç. (2022). Sürdürülebilir ekolojik denge için modern ve geleneksel üretim yöntemlerinin entegrasyonunda kırsal kadının ve kadın kooperatiflerinin önemi: Afşar Balam Kadın Kooperatifi örneği. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi, 9(1)*, 57-71.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(2)*, 368-388.
- Boz, N., & İrmış, A. (2023). Bir sosyal girişimcilik örneği olarak kadın kooperatifleri. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 58(3)*, 2088-2124.
- Creswell, J. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (Çev. M. Bütün, & S. B. Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çalışır, G., & Çakmak Kılıçaslan, E. (2017). Toplumsal cinsiyet bağlamında kadın girişimcilik: TEB KOBİ TV1. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi, 2(1)*, 124-140.
- Çekmez, E., Yıldız, C., & Bütüner, S. Ö. (2012). Phenomenographic research method. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi, 6(2)*, 77-102.
- Değirmenci, S. (2023). Örgütlenme modeli olarak kadın kooperatifleri: Patriyarkal kapitalizmde başarı kriterlerinin eleştirisi. *Fe Dergi, 15(1)*, 210-230.
- Demircan Yıldırım, P. (2020). Kırsal kalkınmada kadın kooperatiflerinin rolü: Ahatlı Kadın Kooperatifi örneği. *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 11*, 159-170.
- Demirci Aksoy, A., & Günay, G. (2018). Türkiye’de kadın kooperatifçiliği. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 53(1)*, 77-90.
- Duguid, F., Durutaş, G., & Wodzicki, M. (2015). Türkiye’de kadın kooperatiflerinin mevcut durumu. Erişim adresi: [https://www.aile.gov.tr/KSGM/PDF/Turkiyede Kooperatifcilik Kadın.pdf](https://www.aile.gov.tr/KSGM/PDF/Turkiyede%20Kooperatifcilik%20Kadin.pdf)
- Kalfa Topateş, A., Topateş, H., & Kıdak, E. (2022). Güçlendirme ve toplumsal cinsiyet rolleri ikileminde kadın girişimciliği. *Çalışma ve Toplum, 2(73)*, 1043-1074.
- Karakuş, G. (2022a). Kadın kooperatiflerinin kadınların güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasındaki rolü. *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi, 9(1)*, 247-259.
- Karakuş, G. (2022b). Kadın kooperatifçiliği ve Türkiye’de kadın kooperatifleri’ne genel bakış. In H. S. ETİ (Ed.), *Ekonomi, Finans, İşletme ve Pazarlama Alanında Akademik Çalışmalar-I* (ss. 101-113).

Kazar, E. N. (2019). Parasal ve katılımcı yoksulluk yaklaşımları bağlamında kadın yoksulluğunu azaltmada kadın kooperatiflerinin rolünün değerlendirilmesi: İstanbul ve Bursa örneği. *Turkish Studies*, *(14)*6, 3287-3308.

KEİG (Kadın Emeği, İstihdamı ve Girişimciliği). (2018). Kadın kooperatifleri kılavuzu. Erişim adresi: http://www.keig.org/wp-content/uploads/2018/11/kooperatif_kilavuz_keigWeb.pdf

Kurtege Sefer, B. (2022). Tohum toplayan kadınlar söylemini yeniden düşünmek: Kadın kooperatifinde tohum toplamayı reddeden kadınlar ve kamu kurumlarının kadınlara yaklaşımı. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 25(3), 377-396.

Kutay, T. (2022). Kırsal kalkınmada kadın kooperatiflerinin önemi: Türkiye özelinde bir değerlendirme. *Politik Ekonomik Kuram*, 6(1), 119-150.

Merriam, S. B. (2015). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Serinikli, N. (2016). The importance of entrepreneurship in preventing the woman poverty: Woman cooperatives and micro credit applications. *Balkan Social Sciences Journal*, 598-609.

Serinikli, N. (2019). Kırsal alandaki mikro kadın girişimcilerin kooperatifleşmeye karşı tutumları: Agro-turizm kadın kooperatifleri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 14(1), 45-57.

Şahankaya Adar, A., & Dedeoğlu, S. (2023). Türkiye’de kadın kooperatiflerinin kadınların güçlenmesine etkisi. *Fe Dergi*, 5(2), 8-49.

Şahankaya Adar, A., Dedeoğlu, S., & Kurtuluş, G. (2023). Türkiye’de kadın kooperatifleri: Mevcut durum analizi, kadın güçlenmesi ve istihdam yaratma potansiyeli. *Çalışma ve Toplum*, 2(77), 1171-1208.

Taş, Y. H., & Kazar, E. N. (2019). İstanbul’daki kadın kooperatiflerinin kadın yoksulluğuna etkisi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1836-1863.

Topaloğlu, E. Ö., & Topaloğlu, M. (2017). Türkiye’de kadın girişimci kooperatifleri: Bacıyan-I Meram örneği. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, Özel Sayı*, 203-218.

TÜİK. (2023). İstatistiklerle kadın, 2023. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2023-53675>

Yıldırım, S., İslamoğlu, E., & Ateş Torun, M. (2021). Kadın kooperatiflerinin ekonomik ve sosyal yaşamda rolü ve önemi: Antalya ili örneği. *Uluslararası Sosyal Bilimlerde Yenilikçi Yaklaşımlar Dergisi*, 5(3), 111-133.

Yıldırım, A. (1999). Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi. *Eğitim ve Bilim*, 23(112), 7 - 17.

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****A DESCRIPTIVE APPROACH TO WOMEN'S COOPERATIVES:
ŞIRNAK KADIN ELİ PRODUCTION AND BUSINESS COOPERATIVE**

Introduction and Research Purpose: The subject of this study is the activities of women belonging to the Şırnak Kadın Eli Production and Business Cooperative, which operates in the center of Şırnak province. The aim of the study is to make visible the positive and negative changes and, if any, the economic, social, individual and psychological gains of women who are members or partners of the cooperative, based on their experiences with cooperatives.

Literature Review: In recent years, women's co-operatives have been the object of academic attention for a variety of functions and positions such as women's empowerment, combating gender inequality, reducing women's poverty, sustainable development, and contributing to rural and local development. Women's cooperatives, which have become widespread in Turkey since the early 2000s, have undoubtedly had positive economic, social, individual/personal and psychological impacts on women. Indeed, although not sufficient, one of the common conclusions of academic studies in different disciplines in the existing literature is that cooperatives provide women with gains such as creating employment, transforming home-based labor into paid labor, gaining self-confidence, education, awareness and consciousness-raising.

Methodology and Findings: There are currently five women's cooperatives in Şırnak, two in Cizre and one each in Silopi, the central district and Uludere. However, this study covers women who are active in the only women's cooperative in the central district of Şırnak province. In this study, phenomenological approach and case study approaches, which are qualitative research methods of social sciences, are used together. The sample consists of 10 women who are members or partners of the cooperative. Face-to-face in-depth interviews were conducted with the participants through a semi-structured questionnaire, and the data obtained were interpreted using thematic and descriptive analysis techniques.

Conclusions and Recommendation: This study, which focuses on the impact of women's cooperatives, is expected to contribute positively to the literature on women's cooperatives in the TRC-3 region, as Şırnak is one of the rural areas most affected by women's poverty and where patriarchal gender culture is prevalent. Moreover, the fact that no previous academic study has been conducted on women's cooperatives in other provinces of the TRC3 region, including Şırnak, makes this study essential and important. However, it is important to note that this study has some limitations as it covers a very limited number of women and a single cooperative. As a descriptive study, the most concrete recommendation to emerge from this study is that future studies should use qualitative and quantitative research methods to conduct comparative studies that include other women's cooperatives in Şırnak.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Dr. Öğr. Üyesi Dicle ÖZCAN ELÇİ			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	KADIN KOOPERATİFLERİNE BETİMSSEL BİR YAKLAŞIM: ŞIRNAK KADIN ELİ İŞLETME VE ÜRETİM KOOPERATİFİ			
Tarih <i>Date</i>	30.06.2024			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
Sıra No	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	DİCLE ÖZCAN ELÇİ	%100	YOKTUR	YOKTUR